

Ievainotā atmiņa – par šodienas Latvijas sākām nākotnei?

Deniss Hanovs

Ievainot, sāpināt, nodarīt pāri, aizskart, aizliegt, noklusēt, paslēpt, atjaunot, izdzīvot... Atklāt? Izstāstīt citam? Dalīties vai atkal paslēpt no citiem un sevis? Ko nozīmē dalīties ar sākām par totalitārisma brūcēm, kas sāk un nedzist gadu desmitiem pat tad, kad par ievainotām atmiņām atkal drīkst runāt telpā un laikā, kas pieder mums, šodienas Latvijas sabiedrībai, kurā pastāv paralēlas klusuma un nerunāšanas telpas, kur joprojām ir bail uzticēt Citādam savas sāpes. Ne tiešas, fiziskās, bet tādas, kas ir pārmantotas, kuru rūgtums un dusmas, neizrunātas, ilgstoši aizliegtas un sagrozītas, pašu ģimenē gandrīz izdzēstas, pārtop par atmiņu blokādi, par pašam sev un ģimenes locekļiem uzliktu sodu, par ciešanām, kas neļauj sadzirdēt blakus pulsejošas sāpes.

Ievainojums nes vēl vienu izaicinājumu un pārbaudījumu, no kā nāve parasti atbrīvo nomocītu ķermeni un dvēseli. Pat ja pēc ievainojuma dzīve ir iespējama un bojāeja novērsta, tomēr dzīve ir sagrozīta līdz nepazīšanai, kad pats ievainotais, turpinot fiziski pastāvēt, nesis savā bioloģiskajā eksistencē ievainojuma radītas metamorfozes, gan fiziskas, gan garīgas. Mainās cilvēka sejas izteiksme. Atveidot šādu cilvēku nav jēgas – portretā sanāks tikai sāpju attēls, jo cilvēks pirms katastrofas, cilvēks pirms iebrukuma, pirms deportācijām – būs jau aizgājis, pavisam, uz mūžu, un viņa vietā būs palicis izdzēstas dvēseles sāpju nospiedums, par ko šodien mākslā joprojām stāsta 20. gadsimta vēsture.

Lauras Veļas izstāde ir izstāde-varbūtība, memoriālās politikas un atmiņu intīmas katastrofas stāsts šodienas lasītājam. Kā izskatītos Latvijas sabiedrība šodien, ja nebūtu bijušas kolektīvas traumas un katastrofas, ja mēs būtu iemācījušies par tām runāt, atklāti stāstīt citiem? Kādi mēs būtu šodien, ja spētu atbloķēt atmiņas ar mīlas un empātijas prasmēm? Portretu cikls un žanru ziņā daudzveidīgie pavadošie “sērošanas un sāpju rīki” izaicina ikkatru skatītāja un visas Latvijas sabiedrības spēkus un prasmi atcerēties savas traumas, sadzirdēt cita katastrofu atmiņas, ļaut mums visiem piedalīties kopīgā sarunā par Latvijas sabiedrības humanitārām katastrofām, par zaudētiem un neapglabātiem upuriem, par to, vai pagātnes karš un režīmi joprojām alkst mūsu upuru – mūsu pašu nespēju runāt un mīlēt, un vairo naida metastāzes, kas pārņem sabiedrības audus brīdī, kad pasaulē akūti trūkst mīlas un piedošanas. Laura Veļa izaicina, provocē un drosmīgi stāsta par kultūrtraumu, ko viņa pārmantojusi no asiņainā 20. gadsimta politiskajiem noziegumiem.

Laura Veļa

Ievainotā atmiņa

Padomju Savienības (PSRS) okupācijas režīms 1941. gada 14. jūnijā un 1949. gada 25. martā deportēja vairāk nekā 57 tūkstošus Latvijas iedzīvotāju uz nometinājuma vietām PSRS teritorijā. Gan izsūtītie, gan arī palicēji individuāli un ģimenē no paaudzes paaudzē nodeva izdzīvošanas un dzīvesziņas pamācības, piemēram, attiecības ar ēdienu un tā glabāšanu, nespēju uzticēties svešiem cilvēkiem vai pretrunīgas sajūtas par labklājību un nodrošinātību. Vai apzināties ģimenes paražu izcelsmi un to ietekmi uz indivīdu?

Lauras Veļas izstāde *Ievainotā atmiņa* veido diskusijas telpu par Latvijas iedzīvotāju deportāciju izraisītās traumas ietekmi uz mūsdienu sabiedrību. Nosaukumā "Ievainotā atmiņa" savienoti divi jēdzieni: "sociālā atmiņa" kā izpratne par vēsturiskiem notikumiem, sociālpolitiskiem procesiem un to interpretācija, un "ievainojums" – atsaucē uz fizisku traumu, kas noved pie izmaiņām ķermenī.

Izstādes pamattēma ir kultūrtraumas mantošana no paaudzes paaudzē. Termins “trauma” cēlies no grieķu valodas vārda *traûma*, kura nozīme ir ievainojums vai brūce. Savukārt kultūrtrauma veidojas, kad kāda sabiedrības grupa tiek pakļauta šausminošam notikumam, kas atstāj neizdzēšamas pēdas cilvēku apziņā un identitātē. Pētnieki norāda, ka kultūrtraumu var pārmantot gan ģenētiski, gan caur audzināšanu ģimenē un sociālo telpu. Tās izpausmes ir ļoti dažādas: trauksme, depresija, nespēja tikt galā ar spēcīgām emocijām, kas noved pie emocionālas atsvešinātības jeb nejutības, pašnīcinošas uzvedības vai intensīvām bailēm. Kultūrtrauma reizēm tiek saukta par prāta brūci, un ar to ir iespējams strādāt, pievēršoties dažādiem dziedinošiem rituāliem. Galvenais ir pārtraukt klusēšanu. Bīstami ir arī iestigt upura vai izdzīvotāja lomā, pārlietu identificējoties ar ciešanām un pagātni, neļaujot sev virzīties uz priekšu. Tādēļ ir nepieciešams izprast, atzīt, atcerēties un pārtraukt traumas nodošanu tālāk.

Māksliniece Laura Veļa caur personīgo pieredzi analizē ģimenē nodotos stāstus, atmiņas un apzinātās vai neapzinātās traumas. Viņas personālizstāde ir refleksija par to, kā cilvēks jūtas sabiedrībā, kurā viens no identitāti formējošiem elementiem ir deportāciju pieredzes izraisītā kultūrtrauma. Izstāde nav vēsturisku notikumu atspoguļojums, bet mēģinājums atklāti reflektēt par to sekām mūsdienu sabiedrībā un rosinājums dziedināt ievainoto kolektīvo atmiņu.

Kuratore: **Agnese Zviedre**

Pasākumu programmas kurators: **Deniss Hanovs**

Dizains un grafiskā identitāte: **Eltons Kūns**

Projekta tehniskā vadība: **Mārtiņš Veļa, Katrīna Vastlāve**

Izglītības programmas kuratore: **Lilīta Pudule**

Komunikācijas speciāliste: **Luīze Margareta Mizga**

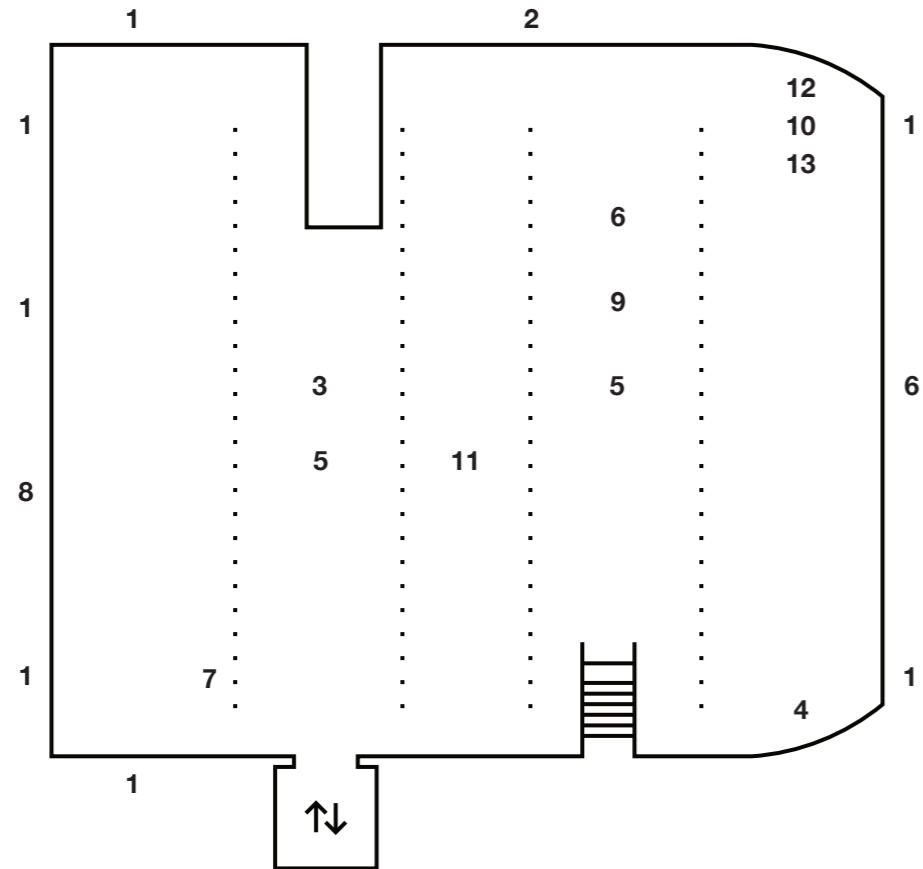
Izstādes uzbūve: **Mārtiņš Veļa, Guntis Beijers, Vjačeslavs Kadigrobs, Gatis Rudzītis**

Tekstu redaktore: **Laura Brokāne**

Tulkojums angļu valodā: **Valts Miķelsons**

Izstādes video tehnikas instalēšana: **Raitis Upens**

Pateicības: Māra Lāce, Mārtiņš Veļa un ģimene, Deniss Hanovs, Ansis Rozentāls, Vitālijs Donskihs, Mareks Indriksons, Luīze Sniedze, Mairis Naglis, Agrita Ozola, Daiga Kokneviča, Evita Feldentāle, Lelde Gūtmane, Kristaps Zariņš, Helēna Demakova, Ginta Gerharde-Upeniece, Filips Zaržekis, Sanita Drīle, Indra Sprōģe, Linda Vilka, SIA Prestol Kompozīts.

1. Darbu sērija *Vēstules nākotnei*

Darbu sērija *Vēstules nākotnei* ir veltījums Sibīrijā rakstītajām vēstulēm uz bērza tāss. Izsūtītie to izmantoja papīra vietā, lai rakstītu un zīmētu. Nelielā izmēra darbi ir saskarsmes punkts starp pagātņi un tās notikumiem, starp šodien un mantotām atziņām. Tās nav pagātnes kopijas, bet gan šodienas skatītāja interpretācija. Caur vēstulēm māksliniece mēģina saprast, izjust un mainīt savas atmiņu telpas trajektoriju, apkopojot gan savā ģimenē nodotās pamācības, gan arī aptaujā, kuru aizpildīja 580 anonīmi dalībnieki, iegūtās atziņas. Lai gan vārdi var atšķirties, tēmas par to, kā dzīvot un izdzīvot, atkārtojas.

“Mēs esam ~~muži~~ izdzīvotāji”

“Ko tur cilāt”

“Draudziņ, nesaki, ka nekā nav. Tu nemaz nezini kā tas ir, kad nekā nav.”

“Nedrīkst cilvēkiem īpaši uzticēties”

“L+M”

“Izdzīvot jebkuros apstākļos”

“Tētis, kad iedzēra, runāja par izsūtījumu un daudz raudāja.”

“Esi pateicīgs, ka esi dzīvs šodien, jo nezini, kas pienāks rīt.”

“Nepieķeries lietām un cilvēkiem. Viss var tikt atņemts jebkurā brīdī. Tikai izglītībai ir nozīme. To, kas galvā nevar atņemt.”

“Nauda un turība nes nāvi”

“Cilvēki dzer no bezcerības un bezspēcības”

“Arvien nesaprotu, kur pēc šausmām var rast spēku mīlēt un neienīst.”

“Dzīvo nemanāmu dzīvi. Neizcelies. Runā klusām. Neizrādies. Neuzņemies iniciatīvu.”

“Nekad nezaudēt cilvēcību”

“Atcerēties, lai ~~aizmirstu~~ palaistu”

“Meitenei vienmēr vajag tīlenu mēteļa kabatā”

“+ 1948-1950”

“Ja atnāk ciemiņš, noteikti pabaro, jo nekad nevar zināt, kad šis cilvēks pēdējoreiz ir ēdis un vai viņam ir līdzekļi, lai sagādātu pārtiku”

“Jums tik Sibīrijas vajag. Ēdienam nav jābūt garšīgam, ēdienam ir jābūt.”

2. *Vecaistēvs*, 2024

3. *Atsvars*, 2024

4. *Aizvestie*, 2017

5. Instalācija *Paaudžu sega*, 2024

Lielformāta instalācija *Paaudžu sega* sastāv no 160 gleznotiem portretiem, kas veidoti, pētot represēto cilvēku izsūtīšanas lietas. Tie ir traģiskās vēstures liecinieki. Atspīdošā epoksīda virsma liek skatītājam portretos saskatīt sevi, tādējādi pievēršoties jautājumam, kā mūsdienas cilvēks atskatās uz nezināmu cilvēku likteņiem. Tā ir atsauce uz kolektīvo atmiņu un sabiedrību, kuras identitāte ir cieši saistīta ar kultūrā pieredzēto traumu.

6. *Pārrāviens*, 2024

Instalācija sastāv no vairākiem objektiem, kas ataino sabrukušas mājas fragmentus. Kā piemēram, atrodot agrāko māju drupas, sabrukušas mājas sliekšnis ir vieta, kur apsēties, un arī kā robežpunkts starp divām pasaulēm. Sabrukusi, izārdītā māja ir metafora arī mentālai traumai, kas cilvēkam var likt justies kā izārdītai mājai bez jumta, kura vietā aug apsūņojuši bērzi.

7. *Tas, kurš gaida*, 2024

2022. gadā Krievija sāka plaša mēroga iebrukumu Ukrainā, tas saasināja kultūrtraumas izpausmes visā sabiedrībā. Pirmajās fotoreportāžās fiksēts, kā Ukrainas bēgļi nes savus pārgurušos dzīvniekus līdz robežām, neatstājot tos vienus. Nošķiršana no mājdzīvniekiem cilvēku atmiņās un dzīvesstāstos pastāv kā vēl viens pāridarījums. Vēsturiskās liecībās aprakstīts, kā cilvēki vispirms parūpējās par lopīņiem, kas palika mājās, un tikai tad par sevi un mantām, kas nemamas līdz. Citos atmiņu stāstos kā pārdzīvojums minēts, ka “gotiņas palika neizslauktas”. 1949. gadā mākslinieces vecmāmiņas ģimeni izsūtīja uz Sibīriju, savukārt mājas un īpašumus atņēma. Vecmamma nekad nepiemin pēkšņi atņemto māti un brālīti, bet bieži piemin tieši savu suni, no kā nācies šķirties. Suņa tēlā koncentrējas viss pāridarījums. Zaudētie mājdzīvnieki palika kā neizdzēšams dvēseles ievainojums, kuru atceras vēl šodien.

8. *Lietas*, 2024

Darbs *Lietas* ir veidots kā atsauce uz baznīcu altārgleznām. Izsūtīto ģimenēs lietas, kas ceļoja līdz uz noņemtajām vietām un atpakaļ, tiek rūpīgi glabātas, dažkārt pat relikviju statusā. Gleznā ir attēlotas trīs lietas, kas vienmēr īpaši godātas mākslinieces ģimenē – plīša lācis, uz kuru bērniņā drīkstēja nolūkoties tikai no attāluma, vilnas sega un dzintara krelles.

9. *Ēnas*, 2024

Darbs veidots, atsaucoties uz Dzintras Gekas filmās pausto, ka Sibīrijā latviešu mājas atpazīst pēc kārsrozēm, kas sastādītas pie ieejas. Līdzīgi kā atmiņās – īsto kārsrožu vairs nav, palikuši tikai nospiedumi uz ēkas sienas.

10. *Maize*, 2024

Neveselīgas vai pārspīlētas attiecības ar ēdienu ir vienojošas starppaaudžu kultūrtraumas sekas dažādās kultūrās. Mākslinieces ģimenē vecmamma vienmēr mājās ir jābūt maizei – noziegums ir to izmest atkritumos vai atstāt neapēstu. Epigēnētikas pētījumos, kas saistīti ar holodomoru pārdzīvojušo pēctečiem, tika novērotas problemātiskas attiecības ar ēdienu – pārmērīga ēdiena uzkrāšana, pārēšanās, liekā svara problēmas. Vecmamma atieksme pret maizi un ēdienu ir sociālā prakse un rituāls, kas ir saprotama caur darbību un performatīvo momentu.

11. Interaktīvs mākslas objekts ar stāstniecības iezīmēm *IZZĪVOT jeb Mītu ainavas dekonstrukcija*, 2024

Mākslas objekta nosaukumā ir ietverta spēle ar vārda nozīmi, jo aicinājums iz-dzīvot nozīmē uzturēt dzīvības procesus ķermenī vai iejusties un “izdzīvot” stāstu. Mākslas objekts ar galda spēles ievirzi caur stāstniecības principu aicina dalībnieku reflektēt par deportāciju pieredzēm.

12. *Nospiedumi*, 2024

13. *100gades bailes*, 2017